

FORME IDENTITARE ÎN POVESTIRILE LUI UMBERTO SABA

Iulia NĂNĂU

Universitatea de Vest din Timișoara

Dacă „specificitatea antisemitismului, care e altceva decât o varietate de rasism sau xenofobie, își face apariția în literatura antisemită, de la Voltaire la Hitler”¹, cum susține istoricul Josy Eisenberg, de ce n-am putea căuta în literatură și specificitatea evreității sau a iudeității, mai ales că, așa cum tot el observă, „Această problemă de conținut e deosebit de obsedantă astăzi pentru numeroși evrei. Ea se situează în cadrul unei crize de identitate: ce înseamnă să fii evreu? Naționalitate? Cultură? Religie? De douăzeci și cinci de ani, această problemă face obiectul a nenumărate dezbateri și colocvii. Definiția cea mai evidentă a evreului e aceea că el este un om în căutarea propriei identități”².

Răspunsul la întrebarea „ce înseamnă să fii evreu?”, depinde de felul în care te raportezi la *evreu*: ca la un reprezentant al unui grup etnic, și pentru asta trebuie să cunoști caracteristicile aceluși grup, pentru a-i putea stabili apartenența sau neapartenența; sau ca la un individ cu o anumită etnie, aflat în căutarea identității, dar nu în virtutea apartenenței sau neapartenenței la acea etnie. În primul caz, avem de-a face cu ceea ce Dubar numește forme identitare comunitare, societare sau statutare și sociologia e mai în măsură să-i dea un răspuns,

¹Josy Eisenberg, *O istorie a evreilor*, Ed. a 2-a, Humanitas, București, 2006, p. 293.

²*Ibidem*, p. 348.

iar în cel de-al doilea, cu o formă narativă sau reflexivă, ce suportă, rezistă la diferite metode interpretative nelegate în mod exclusiv de științele sociale.

Ținând cont de faptul că toate formele identitare se manifestă prin limbaj, investigarea modului în care acestea se configurează, într-o perioadă și într-un context date, poate avea la bază unele texte literare și de altă natură decât cea confesivă. Prin urmare, în acest studiu voi urmări modalitatea de configurare a formelor identității ficționale în unele texte ale lui Umberto Saba, identitatea ficțională fiind singura analizabilă *din afară*, datorită naturii sale pur textuale. Nu voi identifica aceste identități ficționale cu identitățile personale ale autorului, deși sunt extrase din relatări cu caracter autobiografic. Relevanța acestui demers stă, așa cum s-a menționat anterior, în perspectiva ce o poate oferi asupra a ce înseamnă să fii evreu pentru un anumit scriitor, într-o anumită perioadă și într-un anumit context. Orice generalizare ar duce inevitabil la speculații lipsite de fundament. Nu se poate stabili ce înseamnă evreitatea pornind de la un text literar, de la niște personaje. Se obțin perspective, puncte de vedere, forme, formule care trimit la sau își au originea în lumea extratextuală, dar nu se confundă cu aceasta.

Legătura lui Umberto Saba cu iudeitatea sau evreitatea sa este interesantă prin atipicitatea ei. Nu și-a pus problema unei identități evreiești, considerându-se întotdeauna un scriitor italian. Acest fapt nu înseamnă că și-a negat originea evreiască, ci doar că, pentru el, a fi evreu nu era o chestiune ce ar fi trebuit investigată, nu era o *problemă* sau un motiv de orgoliu, ci un fapt natural, o „nuanță etnică” în plus, așa cum o afirmă în *Scorciatoie e raccontini* [Scurtături și povestioare], din 1945: „129 [...] Evreii italieni nu-i puteau face Italiei (în calitate de evrei) nici bine, nici rău. Mediteraneeni ca majoritatea,

trăind în Italia de secole sau milenii; există – cu unele excepții – o mai mică diversitate între un italian evreu și un italian neevreu, decât între, de exemplu, un breșcian și un calabrez. O nuanță etnică în plus, nu este decât o notă în plus de culoare, într-o țară care (din punct de vedere etnic) seamănă cu acel covor ‘prescurtat’ în patru versuri de Ungaretti, în care fiecare culoare își face loc și se extinde printre celelalte culori «pentru a fi mai singur dacă-l privești». [...]»³.

Felul în care naratorul descrie Italia, imaginile prin care o redă, sunt imagini ale orașului său natal, ale celui Triest multicultural, pluriidentitar, tolerant, ale celui covor pestriț, în care culorile se întrepătrund, făcându-și singure loc, într-un amalgam de nuanțe: „130

SITUAȚIE PERSONALĂ. (Din nou?) Nu aș vrea să se creadă că ceea ce am spus aș fi spus *pentru mine*. Întâi de toate, nu a fost niciodată în Italia – eliminând anii agoniei fascismului – nevoie să te aperi, în mod serios, de aceste lucruri. Și apoi – după cum se știe – doar mama mea era evreică. Eram, prin urmare, «amestecat». Și – mai rău de atât! – periferic (triestin). Circumstanțele sunt cele care m-au făcut mai mult să sufăr; dar și să înțeleg (să iubesc) mai mult decât unii și decât alții»⁴.

A spune pentru cineva, înseamnă a te referi doar la acea persoană. A spune pentru tine, înseamnă a te justifica, a-ți susține părerea, a-ți căuta scuze, motive, argumente. Or, așa cum remarcă naratorul, etnicitatea este circumstanțială și doar în virtutea acestei trăsături poate fi cauza unor suferințe. Circumstanțialul nu poate fi justificat, nu are valoare obiectivă și generală.

³ Umberto Saba, *Prose scelte*, Mondadori, Milano, 1976, pp. 114-115.

Traducerea acestui fragment, precum și a următoarelor, ne aparține.

⁴ *Ibidem*, p. 115.

Scurtăturile lui Saba aduc cu aserțiunile pe teme identitare ale lui Leon Wieseltier – sau mai degrabă invers – deși, spre deosebire de acestea, se dezvoltă pe mai multe direcții: de la anecdotica cu tematică personală, la filosofie, istorie, estetică, poetică, artă și literatură.

În prima *scurtătură* naratorul își motivează alegerile grafice. Prezența parantezelor, a cratimelor, a semnelor exclamative sau interogative, a punctelor de suspensie, a cuvintelor subliniate, se justifică prin neputința lui de a mai spune ceva fără abrevieri⁵; acest tip de grafie fiind indispensabil procedeu-lui. Ironia transpare de la primele rânduri și se va regăsi pe tot parcursul acestor adevărate scurtcircuite ale gândirii.

O *scurtătură* este, conform *DEX* –ului, o „1. Bucată scurtă de lemn; rețetei. 2. Cărare care urmează distanța cea mai scurtă între două puncte”, iar sensul pe care Saba îl dă acestui termen ce desemnează un nou tip de proză este, într-o cheie ludică și autoparodică, asemănător: „2.

SCURTĂTURI. *Sunt* – spune Dicționarul – *căi mai scurte pentru a ajunge dintr-un loc în altul. Sunt, uneori, grele; adevărate cărări pentru capre. Pot să-ți provoace nostalgia pentru drumurile lungi, întinse, drepte, provinciale*”⁶.

Ce sunt aceste *scurtături*? Speculații, opinii, judecăți de valoare, sunt altceva față de proza italiană din acea vreme. Sunt pentru „capre”, aluzie la poezia *Capra*, în care, eul liric îi vorbește unei capre singure, legată; inițial dintr-o reacție naturală, de un ludism instinctual, iar ulterior, din cauza recunoașterii unei aceleiași dureri, unice și invariabile, în tot ceea ce viețuiește, om sau animal de-o potrivă: izolarea. *Scurtăturile* sunt raționamente dificil de urmat, neobișnuite, paradoxale,

⁵ „Nu mai știu să spun fără să abreviez; și nu puteam să abreviez altfel” (p. 73).

⁶ *Ibidem*, p. 74.

ironice, greu accesibile, întortocheate. Nu tratează teme provinciale, în care s-ar putea regăsi o majoritate. Sunt *noul* care poate deranja și trezi nostalgii prin lipsa de coerență, de linearitate, prin fragmentarul haotic, dar sunt singura formă acceptabilă după Maidanek: „49.

Cititorul meu, să nu te-nșele apariția, uneori paradoxală, uneori de-a dreptul glumeață (?) a (unor) SCURTĂTURI. Se nasc toate din zece și mai multe experiențe de viață, de artă, de durere. Sunt, dincolo de asta, supraviețuitoare, într-un fel, ale Maidanek-ului”⁷.

Tema identității evreiești nu este tratată în mod direct în carte. Maidanek este tema, iar Maidanek a fost, așa cum menționează autorul într-o notă de subsol, un lagăr german: „Unii dintre puținii cititori ai acestei cărți dificile m-au întrebat ce sau cine este Maidanek. Maidanek a fost un mic lagăr german: primul descoperit de aliați. Ziarele și revistele i-au descris, la vremea sa, ororile lăsate în urmă: Buchenwald, Auschwitz etc. erau pe-atunci necunoscute”⁸. Scurtătura face legătura directă între două puncte, or primul centru al ororii, mai mic ca suprafață, în comparație cu celelalte, dar nu și din punct de vedere al suferinței cauzate, a fost Maidanek. Oroarea este tema, iar Maidanek este oroarea ce avea să schimbe pentru totdeauna omenirea, nu pentru că acolo au fost uciși evrei – autorul nu menționează acest fapt – ci, pentru că fenomenul care a cauzat moartea acelor persoane, trece dincolo de limitele umanului, ale umanității: „5.

DUPĂ NAPOLEON fiecare om e un pic mai mult, prin simplul fapt că Napoleon a existat. După Maidanek...”⁹.

⁷ *Ibidem*, p. 88.

⁸ *Ibidem*, p. 74.

⁹ *Ibidem*.

Problemele rasiale sunt prezente doar pentru a sublinia, prin intermediul nelipsitei ironii, faptul că, în fond, italienii – și aici naratorul se include și pe sine¹⁰ – nu sunt un popor rarist. Episodul cu «procesul rasial», o spune naratorul, nu este nici măcar o scurtătură. Morala, dacă există una, e că pentru colonelul de la îndelung așteptatul proces din 1942, contează mai mult că soția tânărului ofițer este frumoasă, decât că este evreică, deci italienii sunt „*încă* – cu excepții cu atât mai rușinoase cu cât reprezintă excepții – unul dintre popoare cele mai bune din lume”¹¹. Iar fragmentul despre evreica romană care a înnebunit după ce și-a pierdut și ultimul dintre cei trei fii, de o simplitate tranșantă și lipsită de orice urmă de compasiune facilă, stabilește o diferență, o distanță, între narator și cei persecutați, prin constatarea finală: „Bieții, bieții oameni!”¹². *Scurtătura* 129 este cea în care sunt prezentate diferențele dintre evreii germani¹³ și cei italieni. Evreii germani erau:

¹⁰ Și în cea de-a 99 *scurtătură*, intitulată Trieste, naratorul menționează că „Italia a dat fascismul; și a fost un lucru îngrozitor. ... Triestul italian i-a dat pe Italo Svevo, Umberto Saba, unele pânze (dacă mai există încă) ale marelui pictor Vittorio Bolaffio. Nu sunt un naționalist; nu vreau să pun gaz pe foc, și știu că ne-am dat, mai mult decât era necesar, de partea care nu trebuie. Dar, dacă lucrurile la care am făcut aluzie – poezii, tablouri, romane – mai au vreo greutate, cântăresc – fără contra greutate – în partea *noastră* de cântar”. (p. 104).

¹¹ Idem, p. 97.

¹² Idem, p. 101.

¹³ „EVREII GERMANI iubeau Germania; dar *nu erau nemți*. Cu atât mai mult, gazele lor nebune (în spatele fiecărui nebun – zice, o dată-n plus, bine, TALMUDUL – se află un om rău) ar fi trebuit să-i prețuiască; *să-i cultive* – ca să zic așa – în mod artificial. Foarte, prin natural or, vitali; și îndrăgostiți de țara – la fel de vitală – în care se născuseră, dar în același timp, străini de ea; erau, prin definiție, doctorii indicați aceluia caz. Și poate, dacă nemții nu ar fi fost atât de bolnavi la început încât să respingă orice doctor și orice medicament (imaginați-vă atunci un doctor și un medicament evreiesc) – i-ar fi împiedicat să înnebunească de tot. [...]” (p. 114).

vitali, îndrăgostiți de țara în care s-au născut, necesari aceluia teritoriu, dar, în fond, „*nu erau nemți*” ci străini. Ar fi trebuit „*cultivați artificial*” de oaspeții lor „*nebuni*”, ca un fel de plantă de leac, și poate așa s-ar fi prevenit o nebunie colectivă. Evreii italieni, în schimb sunt: mediteraneeni, nu fac nici bine nici rău țării, mai asemănători italienilor ne-evrei decât italienii din regiuni diferite între ei, o „*nuață etnică în plus*”, o altă pată de culoare din covorul pestriț al acelei țări. Așadar, evreii germani ies în evidență, nu sunt pe deplin integrați, spre deosebire de cei italieni, care nu se diferențiază prea mult de grupul etnic dominant. În primul caz evreii se dovedesc necesari, putând suplinii unele lipsuri (vitalitate, echilibru psihologic), iar în cel de-al doilea conviețuiesc în mod natural împreună cu celelalte grupuri etnice.

Identitatea ficțională a naratorului nu este așadar evreiască, ci italiană. Ea nu este construită pe baza negării identității ficționale iudaice, care nici măcar nu intră în discuție, ci prin exaltarea ironică a unor valori-simbol considerate caracteristice spațiului mediteranean: toleranța, aprecierea frumosului, bună-tatea, talentul artistic. În termenii lui Dubar, avem de-a face cu o identitate simbolică, construită pe baza unor opțiuni sau poziții motivate prin credințe.

Scurtăturile par să întărească ceea ce afirma unul din cei mai importanți critici ai scriitorului, Guido Piovene, cum că, deși și-a dedicat un volum, *Gli ebrei* [Evreii] evocării unui „[...] Trieste evreiesc, unde Saba s-a născut și a crescut, și a fost mai ales evreiesc orizontul experienței sale de tinerețe, Saba nu este un poet de inspirație rasială, cel puțin nu într-o direcție univocă. Observația a fost făcută de mulți, pe baza celor sugerate de însuși Saba: mama evreică cu rudele ei, realitate a vieții sale, iar tatăl, un tânăr cam impulsiv, fugit de acasă fără să stea prea mult pe gânduri, rămas ca un vis [...]”. Acest amestec, o realitate evreiască care îl înconjură și un vis

care nu era evreiesc [...] poate se relevă în proză chiar mai mult decât în poezie”¹⁴. Contrastul dintre mediul familial și aspirațiile scriitorului pare a fi tema ascunsă în spatele narațiunilor obiective, de inspirație naturalistă, ce amintesc de unele nuvele ale lui Verga, din seria de proză scurtă *Gli ebrei* [Evreii], inclusă în volumul *Ricordi-Racconti* [Amintiri-Povestiri], scris în perioada 1910-1947 și publicat de Mondadori în 1956. Din această serie fac parte primele trei povestiri: *Il ghetto di Trieste nel 1860* [Ghetoul din Trieste în 1860], *Sofia e Leone Vita* [Sofia și Leon Vita], *Ella gli fa del bene* [Ea îi face un bine], a căror desfășurare este plasată în „Trieste – Centru și periferie”¹⁵, oraș în care și despre care s-a scris mult, a cărui „condiție de frontieră”, după cum observă Claudio Magris, „cu toate contradicțiile ei de nerezolvat, te făcea să resimți pregnant problema complexă și greu de lămurit a identității, a oricărui fel de identitate, individuală, culturală, națională”¹⁶.

În prima povestire, Saba trasează imaginea ghetoului evreiesc din Triestul anului 1860, adică din perioada unificării Italiei, considerându-l de o „murdară originalitate”¹⁷, cu al său comerț de produse la mâna a doua și prăvăliile în mod obligatoriu închise sâmbăta până la asfințit. Evreii acelor timpuri sunt prezentați ca fiind în primul rând neîncredători în «goim» (cel care nu este evreu). Neîncrederea ce duce la averșiune, la ură, ar fi, în opinia naratorului, rezultatul mileniilor de persecuții și segregări ce și-au lăsat amprenta asupra acestui

¹⁴ Umberto Saba, *Prose scelte*, Arnoldo Mondadori, Milano, Editore, 1976, p. XVI- XVII.

¹⁵ Sintagma îi aparține lui Cornel Ungureanu și apare în studiul „Despre Claudio Magris, dinspre Trieste”, din Cornel Ungureanu, *Mitteleuropa periferiilor*, Polirom, Iași, 2002, pp.133-141.

¹⁶ Citat reproduș din Cornel Ungureanu, *Mitteleuropa periferiilor*, Polirom, Iași, 2002, p. 135.

¹⁷ Umberto Saba, *Prose scelte*, Mondadori, Milano, 1976, p. 5.

neam, și nu o chestiune religioasă. Izolarea, necesară în trecut în vederea supraviețuirii fizice, devine, în lipsa unui pericol real, o sursă de confort mental prin siguranța oferită, fiind astfel preferată integrării. Până și familiile care și-ar permite să părăsească ghetoul și să-și cumpere case mari și frumoase în oraș, decid să rămână în «citadela» unde bătrânii lor practicaseră și mai practicau încă, comerțul cu lucruri folosite, loc al memoriei și al intimității: „În virtutea tradiției și prin forța inerției unei obișnuințe mentale devenită, ca orice idee fixă, o greutate mai dificil de lăsat decât de purtat, își imagina de bună voie că, în afara aceluia centru, s-ar mai desfășura persecuțiile încetate cu zeci de ani în urmă, și care nu existaseră vreodată în singurul mare port de mărfuri al Austriei, unde populația avea un caracter deja prea meridional pentru ca boala nordică a antisemitismului să poată prinde rădăcini”¹⁸. După deschiderea porților ghetoului, „cei mai buni evrei, cei liberi de prejudecată și de frică”, au știut să profite de pe urma conjuncturii favorabile și să se plaseze în funcții presigioase. A fost o perioadă în care comunitatea a crescut numeric și a devenit tărâmul tuturor posibilităților: ajungeai cu o recomandare la Rabin sau la „vreun bătrân filantrop”, și om te făceai: schimbai fesul roșu și zdrențele pe un costum cu cilindru, bun de afișat în oricare din cele trei temple cu ocazia „solemnităților religioase”.

Dincolo de această realitate se afla cea a „poporului mărunț, cei care nu aveau destulă inițiativă pentru a se elibera de comerțul cu de-amănuntul”¹⁹ cu obiecte folosite, activitate dispărută, susține naratorul, la momentul povestirii. Clienții acestui tip de comerț erau în majoritatea lor, slavi din teritoriu sau marinari din Iliria și Dalmația, care doreau să-și schimbe

¹⁸ Idem, p. 5.

¹⁹ Idem, p. 6.

sărăcia pe o vechitură mai puțin folosită. Inevitabilele furturi, înșelăciuni, cămătării, erau făcute de neguțatori, și mai ales de neguțătorese, cu o abilitate de-a dreptul sublimă, printr-o uimitoare cunoaștere psihologică și fiziologică a victimelor. Toate armele erau bune; atât pentru a-l atrage în propriul magazin pe client, cât și pentru a câștiga în concurența cu ceilalți vânzători”. Străzile strâmte și aglomerate, prăvăliile deschise una în fața celeilalte, totul te duce cu gândul la un câmp de luptă, la o înfruntare dintre doi „campioni inamici”, a cărei miză nu mai este însă onoarea, ci supraviețuirea în mizerie. De la derizoriu la grotesc nu mai e decât un pas. Arsenalul aflat la dispoziția combatanților seamănă cu „cele mai neobrăzate lingușiri” aruncate clienților nocturni de către prostituate; orice metodă era bună atât timp cât garanta supraviețuirea: „se schimba limba, dialectul, zâmbetul, în funcție de vârsta, sexul și naționalitatea clientului. Pentru cazurile grave, când târguiala, îndelung pregătită, amenința să nu se facă, se găsea, ascunsă după tejiștea ca o ultimă soluție, o sticlă de rachiu, cu unul sau două pătărele murdare”²⁰.

Limba folosită de neguțatori era „un jargon compus dintr-un dialect triestin mios, amestecat cu vocabule ale ebraiciei din registrul de jos, de neînțeles pentru cei neinițiați”. Concurența acerbă ducea cu ușurință la certuri. Vecinii de tarabă își impuneau drepturile cu forța, iar dacă se întâmpla să-și piardă clientul în favoarea rivalului, își descărcau amarul urlând în gura mare toate afacerile necurate ale adversarului sau numărul de guri de întreținut „cu o logică barbarică, cu străfulgerări de elocvență demnă de Ieremia. Era prin urmare o luptă pentru viață la fel de furioasă ca și cea pe care o descoperim la insecte printre ierburile câmpului sau nisipul mării”²¹.

²⁰ *Ibidem*, p.7.

²¹ *Ibidem*.

Doar proprietarii cu o afacere pusă pe picioare și o clientelă stabilă își luau libertatea de a le ține închise Sâmbăta, „ziua Domnului”, în virtutea unei bunăstări demne de „un adevărat pământ al făgăduinței”²².

Perspectiva ironică a naratorului recrează, de-a lungul întregii relatări, o lume închisă într-un ghetou mai mult interior decât exterior, autoimpus, o realitate de o „murdară originalitate”, în virtutea definiției din *DISC* a ironiei și a actului de a ironiza, ce implică o atitudine de bonomă persiflare, din partea cuiva care remarcă aspectul ridicol, paradoxal sau banal al unei situații, al unui fapt. E viziunea din afară, de pe o poziție superioară, ca un fel de studiu de caz.

Făcând un bilanț al informațiilor despre evrei, extrase din această povestire, ar rezulta că, în ghetoul din Trieste, pe la 1860: evreii erau neîncredători în celălalt datorită persecuțiilor milenare; neîncrederea lor ducea la aversiune și chiar la ură; neîncrederea nu era bazată pe chestiuni religioase; evreii nu erau dispuși să se adapteze; sufereau de mania persecuției;

ghetoul era pentru evreii înstăriți un spațiu al intimității și al memoriei, la care nu erau dispuși să renunțe; pe-atunci Trieste era un fel de El Dorado; evreii aveau simț practic și o înclinație spre comerț, naturale; existau două tipuri de evrei: cei „mai buni”, în sensul de *mai capabili*, care au știut să profite de pe urma schimbărilor și au ajuns în posturi importante, și cei „fără inițiativă”, *incapabili* să iasă dintr-o anumită schemă de gândire; evreimea mărunță se ocupa cu vânzarea și cumpărarea de obiecte folosite; acest gen de comerț presupunea înșelăciunea, furtul, cămătăria, indiferent de etnia celor implicați; neguțătorii, dar mai ales neguțătoarele foloseau un întreg arsenal de convingere, uneori extrem de vulgar, lubric; dis-

²² *Ibidem*, p. 8.

cursul târgovețelor varia în funcție de client; clienții nu erau italieni, ci slavi sau marinari din Iliria și Dalmația; se folosea un jargon inaccesibil neinițiaților; în cazuri extreme se recurgea și la alcool; certurile erau frecvente și zgomotoase; nu exista o solidaritate interetnică, ci una a statutului social; concurența era acerbă și neloyală; acest gen de comerț viza doar supraviețuirea, subzistența; existau prăvălii mai înstărite, ce aveau clienți stabili; doar proprietarii acestor prăvălii nu lucrau Sâmbăta; să respecti practicile religioase era o chestiune de statut social și economic.

Ceea ce frapează la această listă este că imaginea comunității evreiești este redusă la un număr de clișee, folosite în unele cazuri de propaganda antisemită. Evreul este descurcăreț, speculant, elegant îmbrăcat, când merge la templu, dar și murdar, certăreț, guraliv, vulgar, dându-se în spectacol. Este prezentată nuanțat, în schimb, proverbiala solidaritate evreiască, rezultată mai degrabă dintr-un tip de mecenatism negustoresc, corporatist, dacă pot să folosesc acest termen, decât dintr-o autentică compasiune.

Celelalte două povestiri, având în centrul lor două personaje feminine extrem de diferite, nu fac decât să confirme portretul robot al evreului mediu din ghetoul triestin de la 1860, trasat anterior. *Sofia și Leon Vita* prezintă povestea unor patroni care-și permit să închidă prăvăliile Sâmbăta. Diferența de treizeci de ani dintre ei demonstrează că la baza căsătoriei s-au aflat motive pragmatice. Ambii soți sunt preocupați doar de câștig, Sofia pentru că a cunoscut sărăcia și banii îi oferă un confort psihic, iar Leon pentru a-și permite în continuare acele acte de binefacere care-i garantează un statut special în cadrul comunității religioase. În *Ea îi face un bine*, Saba se întoarce la „poporul mărut”. Este, ca de altfel și celelalte două, o povestire cu teză, din care rezultă că neîncrederea în „goim” și încrederea

în solidaritatea lui „iudi” este o prejudecată: Anna nu va fi ajutată de fratele bogat, care-i impune să-și părăsească bărbatul, luat de altfel împotriva voinței familiei și cam netrebnic, ci de vecina italiancă, considerată băgăcioasă și bârfitoare, căreia îi va mărturisi într-un final apoteotic prejudecățile avute împotriva-i, cu ochii în lacrimi și plină de regrete.

Vocea care narează aceste povestiri stabilește o diferență netă, tranșantă, prin tonul ironic și folosirea persoanei a treia, între ea și evrei, neducând la configurarea vreunei identități personale ficționale evreiești. Este vorba însă de un anumit tip de evreu și de o anumită evreitate, cea legată de spațiul ghetoului provincial, produse ale unei mentalități și a izolării impuse din afară dar mai ales din interiorul comunității, în numele unor valori tradiționale.

Povestirile și *Scurtăturile* sunt scrise din perspectiva evreului integrat în țesutul social, care, provenind din familii stabilite de secole în zonă și cunoscându-i dialectul, devine mai apropiat comunității de adopție decât italianul dintr-o altă regiune, perspectivă ce nu solicită o căutare și implicit o justificare de natură identitară. Imaginea acestui tip de evreu se construiește în schimb prin opoziție cu cea a evreului din Germania care, în ciuda pasiunii cu care-și iubește țara, nu poate fi cu adevărat german, și cu cea a evreului negustor de vechituri din ghetoul triestin, închis la nivel mental într-un spațiu al prejudecăților anti *goim*.